

Toelichting

Onderwerpen over het antieke Griekenland

De goden in de antieke Griekse wereld

We moeten ons ervoor hoeden om de Griekse godsdienst negatief of moralistisch te benaderen, door haar te verklaren vanuit het huidige wereldbeeld. We moeten er vanuit gaan dat de antieke religie even rijk en intellectueel net zo complex en samenhangend is als die van nu. Met één grote kanttekening: ze is anders in cultus, cultuur en theologie.

Religieuze verschijnselen bezitten vele vormen en tendensen. Wat we willen proberen, is om te kijken naar de overeenkomsten met de hedendaagse belevings- en ervaringsvoorstellingen. Door deze overeenkomsten kunnen we misschien onze beleving en houding beter invullen, begrijpen en verwoorden.

De vele goden in de Griekse godsdienst behoren tot de wereld, ze maken er deel van uit. Ze hebben de wereld overigens niet geschapen zoals die ene God in het jodendom of christendom. Deze God staat tegenover de mensen en maakt zich kenbaar via de openbaring.

De goden in de Griekse godsdienst zijn kinderen van de wereld. Het scheppingsproces vond plaats vanuit de Oerkrachten, zoals de Woestheid en de Chaos, waaruit tegelijk, in één beweging, de mensen en goden voortkwamen.

Het pantheon bij de Grieken kent vele goden. Iedere god heeft zijn eigen functies, zijn eigen terrein, zijn eigen manier van optreden en zijn eigen machtskenmerken. Deze goden vormen in hun onderlinge relaties een hiërarchische samenleving van het leven na de dood, waarin de onderlinge bevoegdheden, rechten en plichten goed zijn afgebakend. De goden zijn in tegenstelling tot de mensen wel almachtig, alwetend, oneindig en absoluut.

Er gaat zowel iets van het goddelijke schuil in de wereld, als iets van het wereldse in de goden. Daarom kon de cultus zich niet op een totaal buitenaards wezen richten zoals de joodse JHWH, de christelijke God en de islamitische Allah. De cultus richt zich daarentegen wel op bepaalde hemellichamen zoals de zon en maan, of op bomen of de top van een berg. Ook richt ze zich op een gevoel, een hartstocht (Eros), of op een moreel of sociaal begrip (Dike).

Geconfronteerd met een kosmos vol goden, maakt de Griek geen scheiding tussen het natuurlijke en bovennatuurlijke als twee tegengestelde terreinen. Ze blijven wezenlijk met elkaar verbonden. Om misverstanden te voorkomen: het gaat hier niet om een natuurreligie. De bliksem, het onweer en de hoge bergtoppen zijn Zeus niet, maar ze zijn van Zeus.

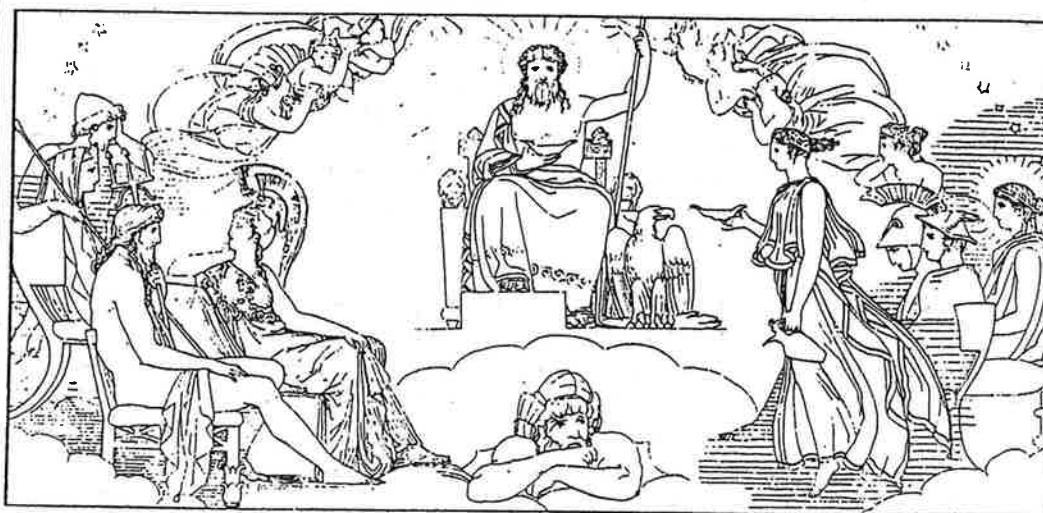
Het bovenstaande leidt tot de volgende conclusies:

- a. In een monotheïstische godsdienst verwijst het geloof normaliter naar een openbaring, want om zich bekend te maken als de ene God moest hij zich aan enkele mensen openbaren (Abraham, Mozes, Mohammed). Het Griekse polytheïsme berust daarentegen niet op een openbaring. Vanuit het goddelijke wordt er geen dwingende waarheid als basis verstrekt; het aanhangen van een dergelijke religie is gebaseerd op de voorouderlijke tradities.
- b. In de Griekse wereld bestaat geen scheiding tussen het sociale en het religieuze. Het leven in de Griekse wereld vormt een geheel. Het beeld van het Pantheon is daar een goed symbool voor.

De conclusies leiden tot de volgende consequenties:

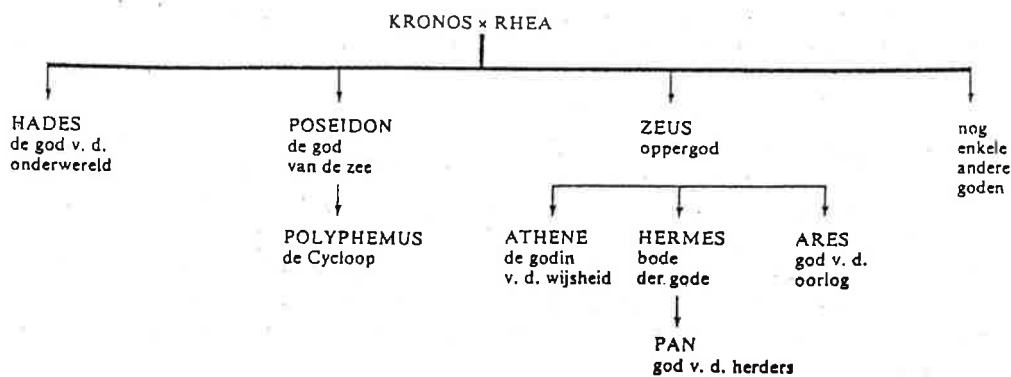
- a. In de Griekse religie neemt het individu geen centrale positie in. Het neemt geen deel aan de cultus op persoonlijke titel en met het oog op eigen zielenheil. Het gaat hier om een religie die een algemene orde bevestigt, stimuleert en de verschillende onderdelen integreert. De Griekse mens gaat met de godheid geen relatie aan van persoon tot persoon. De God van

- de joden, christenen en islamieten kan, juist omdat deze niet van deze wereld is, in het hart van iedere gelovige de plaats aantreffen van het contact, van het zich één voelen. De Griekse goden zijn geen personen, maar Hogere Machten. Ze worden vereerd vanwege hun speciale macht en bevoegdheden (zie verderop een beschrijving van de belangrijkste goden). Ze kennen geen vermoeidheid, ziekte en dood. Ze belichamen juist wat er in de wereld belangrijk wordt gevonden: kracht (Zeus), permanente jeugd (Apollo) of wijsheid (Athena).
- b. De politieke wereld is doortrokken van het religieuze. Dit houdt in dat het religieuze ook politiek is. Elke magistratuur heeft een sacraal karakter, elk priesterschap valt onder openbaar gezag. De volksvergadering heeft het hoogste gezag over de sacrale zaken van goden en mensen. Deze vergadering stelt de religieuze kalender samen, vaardigt sacrale wetten uit, beslist over de organisatie van feesten, positie, plaats en inrichting van de heiligdommen, het ritueel van de offers en de nieuw op te nemen goden. Een stadstaat kan niet zonder goden en de goden hebben steden nodig om hen te erkennen. De goden moeten "burger" worden om erkend te worden.

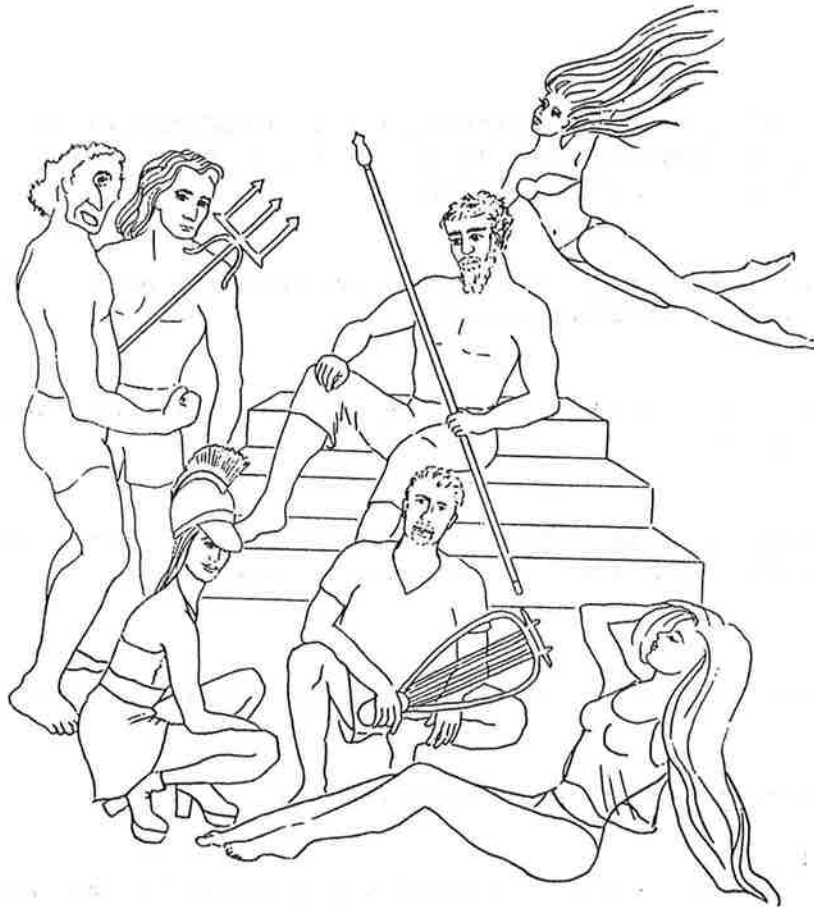
DE GRIEKSE GODEN

Eindelijk is Odysseus dan thuisgekomen. We hebben het hele verhaal door wel veel mensen en goden leren kennen. Weet je ze nog?
 Bekijk die stambomen nog maar eens.
 Maar er zijn er nog meer:
 De vader en moeder van de belangrijkste goden zijn: Kronos en Rhea.

HELIOS, de zonnegod moet oom en tante zeggen tegen KRONOS en RHEA.
 CIRCE, CALYPSO en de SIRENEN zijn nimphen, dat zijn godinnen van lagere rang.

Tekening: John Flaxman (1755-1826)

Tekening: Marieke van der Maeden (1996)

Over de traditie in de antieke Griekse wereld

De traditie is niet uniform en evenmin streng omschreven; ze heeft geen vaststaand karakter. De Griekse religie kent geen priesterkaste, geen speciaal gebouw en geen heilig geschrift waarin alles staat opgetekend. Ze heeft geen vaststaande geloofsbelijdenis met een samenhangende en bindende geloofsovertuiging.

Voor de gelovige Griek die aan de riten deelneemt, is het voldoende dat hij waarde hecht aan een omvangrijke voorraad verhalen, die sinds hun jeugd bekend is en waarvan de versies onderling verschillen. Ze benaderen hun goden zelfs kritisch, zoals ze ook de andere onderdelen van de Griekse samenleving kritisch benaderen.

De verhalen zijn vooral doorgegeven door vrouwen (orale traditie) en door dichters. De dichters zongen hun teksten, begeleid door muziek, tijdens feesten, gastmalen, spelen en wedstrijden. De zang van de dichters was voor de mensen een mogelijkheid tot behoud van belangrijke kennis, het was een instrument dat als maatschappelijk geheugen functioneerde. De teksten van Homerus (*Ilias* en *Odysseia*) en Hesiodus (*Theogonie* en *Werken en Dagen*) hebben een grote waarde, omdat ze als referentiekader dienden voor de latere dichters en hun publiek.

De twaalf hoofdgoden en andere goden

De twaalf hoofdgoden zijn: Zeus, Athena, Poseidon, Apollo, Ares, Artemis, Hermes, Demeter, Aphrodite, Hestia, Hephaistos, Hera.

Daarnaast zijn er andere goden, zoals: Dionysus, Asclepius, Pan, Nike, Mnemosyne.

Zeus

Zeus is de oppergod. Hij is de vader van goden en mensen, vergelijkbaar met een stamvader van zijn familie. Zeus is de schakel tussen hemel en aarde door middel van regen, wind en bliksem enerzijds en door tekens en orakels anderzijds.

Poseidon

Poseidon is de god van de zee en van de aardbevingen. Het paard is aan hem gewijd. Hij wordt vaak met een drietand in zijn hand afgebeeld.

Athena

Athena is de godin van de wijsheid. Zij is de beschermster van de kunsten en ambachten. Daarnaast is zij de godin van oorlog en vrede.

Hermes

Hermes is de boodschapper van de goden. Hij begeleidt de schimmen van de overledenen naar de onderwereld. Ook is hij de god van de herders en handelaars.

Hera

Hera is de vrouw van Zeus. Zij is de beschermster van de familie en van de getrouwde vrouwen.

Apollo

Apollo is de zonnegod. Hij is de god van de wetenschappen.

Aphrodite

Aphrodite is de godin van de liefde. Zij is te herkennen aan de vogel in haar handen.

Demeter

Demeter is de godin van de landbouw. Zij is te herkennen aan de korenaar in haar handen en was nauw betrokken bij de rituelen rond dood en hergeboorte.

De Olympus

De Olympus is de hoogste berg van Griekenland en de plaats waar de twaalf Olympische goden woonden. Hier stond de troon van Zeus.

Homerus maakt in zijn gedicht melding van de hemelse woning van de goden en meerdere scènes spelen zich af in de verblijven van de goden.

Het Pantheon

Een Pantheon is een ruimte waar allemaal goden te zien zijn. In het midden van het dak is een open ruimte, waardoor men de hemel ziet. Zo heeft men ook contact met de goden daarbuiten (zon, regen, wind). In Rome staat het best bewaarde Pantheon, op dit moment een kerk.

Homerus en de personen in de "Odyssee"**Homerus**

Homerus is een van de grootste dichters uit de geschiedenis. Er zijn weinig gegevens over zijn leven bekend, noch is met zekerheid vast te stellen waar hij is geboren. Hij leefde in de 9e eeuw voor Christus.

Odysseus

Odysseus is de hoofdpersoon uit het gedicht.

Penelope

Penelope is zijn vrouw, die twintig jaar op hem heeft gewacht.

Telemachos

Telemachos is de zoon van Odysseus.

Laërtes

Laërtes is de vader van Odysseus, die na de dood van zijn vrouw als een soort kluisenaar leefde.

Eurykleia

Eurykleia is de voedster van Odysseus. Zij heeft hem grootgebracht, en herkende hem na zijn terugkeer als eerste.

Eumaios

Eumaios is de varkenshouder van Odysseus. Na zijn terugkeer op Ithaka gaat Odysseus naar hem toe.

Kyklopen

Kyklopen zijn reusachtige wezens met één oog in het midden van hun hoofd. Ze waren groter dan mensen, hadden bovennatuurlijke krachten en waren veeboeren. Ze woonden in grotten en waren menseneters.

Lotophagen

Lotophagen zijn mensen die niets anders doen dan lotos eten, een vrucht die verdooft en tot geheugenverlies kan leiden.

Nimfen

Nimfen zijn godinnen van een lagere rang, die in velden en bossen leven of in de buurt van water, bronnen en grotten.

Sirenen

Sirenen zijn zeegoden, half vrouw, half vogel. Met hun mooie, erotische gezang verleiden ze de schippers die voorbijvaren. Hun schepen werden op de rotsen aan stukken geslagen, waarna de bemanning door de Sirenen werden opgegeten.

Het dagelijks leven in de Griekse wereld

Van het dagelijks leven in de Griekse wereld valt weinig te achterhalen. Uit de Griekse literatuur zijn wel bepaalde onderdelen af te leiden, maar het is moeilijk om een compact en compleet geheel te reconstrueren. We weten wel dat de ploeg in de Griekse wereld het belangrijkste instrument was: het was het symbool van de vooruitgang. Vandaar had het een belangrijke plaats in de mythologie en beeldspraak.

Sport in de Griekse wereld

De Grieken hechtten zeer veel waarde aan sport als vormend element, vooral voor een oorlog. Men meende dat succes bij grote atletiekwedstrijden een bewijs was van een goede en juiste opvoeding, en dat dit het aanzien van de familie zou verhogen. Later werd de sport meer en meer een prestatie van het individu zelf. De trainingen en wedstrijden waren streng, en inbreuk tegen de regels werd zwaar gestraft.

De Griekse soldaat

In de vroege Griekse tijd was de lage speer het voornaamste wapen. De speerpunten waren behoorlijk gevaarlijk. De speer vormde samen met de pijlen, slingers en zwaarden een

doeltreffende bewapening. Maar de wezenlijke tactiek van het Griekse leger berustte op de discipline en de formaties. Een slag werd geleverd tussen legers, niet tussen individuen.

Muziek in de Griekse wereld

Theorie en praktijk van de muziek hadden een grote invloed op alle lagen van de bevolking. Feestdagen, offers, krijgsdansen, maaltijden, werk, sportwedstrijden - bij alles was er muziek, steeds met een eigen melodie. Deze melodieën gaven de mensen via het spel aan elkaar door, er werd niets op schrift gesteld. Daarom is er vandaag de dag niets van terug te vinden.

Visioen - Ziener - Profetisme

Een visioen is een gezicht dat een "ziener" met het oog van de geest waarneemt. Zo'n visioen kan iedereen overkomen, maar daar is wel een bepaalde openheid of gave voor nodig. Men kan een visioen stimuleren door middel van dans, muziek, wierook en vasten.

Een hallucinatie is geen visioen - men ziet dingen die er niet zijn. Het is veeleer een psychisch probleem.

Bij een visioen voert een macht van buiten iemand in een andere wereld. Een visioen heeft vaak betrekking op de toekomst (profeten), en zelden op het verleden (stigmatisatie).

Vaak krijgen bijzondere mensen binnen de godsdiensten een visioen, en dat hoort dan ook tot de fundamentele ervaringen van de mensen die in deze tradities leven: Mozes, Abraham, Maria, Jezus, de mannen van Emmaüs, Boeddha, Mohammed, Franciscus.

Profetisme is specifiek. In het Grieks betekent het dat iemand een uitspraak doet, of een verkondiging geeft. Een profeet is dus een openbarings- of communicatiemiddel van God (zie Exodus 4,16 en 7,1). De profeet is iemand die iets voorzegt of voorspelt.

In de joodse traditie zijn er vele profeten en hun taak is om de mensen alternatieven voor te houden. Wanneer hij tenslotte gekozen heeft, moet hij wel de consequenties trekken. De joodse profeet weet niet precies wat er gebeurt, maar hij doet voorspellingen op basis van de handelwijze van de mens.

Een hedendaagse profeet is iemand die waarschuwt voor de gevolgen van bijvoorbeeld de ongelimiteerde groei van het wagenpark, voor de overbevolking, of voor het kappen van tropische regenwouden. De mens heeft zijn eigen keuze, maar de profeet wijst op de gevolgen. Iemand die protesteert, kan dus een profetische functie hebben!

Dromen

Iedere mens droomt, zelfs dieren dromen. Maar waar komen die dromen nu vandaan? Jonge kinderen denken vaak dat dromen van buitenaf komen. Bovendien denken ze dat dromen echt gebeurd zijn. Als ze wakker worden uit een nachtmerrie, moet eerst de kamer worden doorzocht voordat ze geloven dat er geen monsters zijn. Oudere kinderen zijn beter in staat om te begrijpen dat dromen in jezelf wonen. Ze denken abstracter over dromen, en kunnen op zoek gaan naar de betekenis ervan. Soms geloven ze dat ze voorspellend zijn.

Over het algemeen neemt men aan dat dromen een betekenis hebben. De psycholoog Freud meende dat dromen verborgen wensen zijn. Zijn collega Jung zei dat dromen iets vertelden over de zielsontwikkeling van de mens. Dezelfde symbolen die we in onze dromen tegenkomen, vinden we volgens Jung ook in sprookjes en legenden. Uiteraard kunnen dromen ook gewoon een herbeleving zijn van wat men die dag heeft ervaren, zeker als men veel indrukken heeft opgedaan. Ook het eten van chocola en het drinken van cola en koffie hebben invloed op onze dromen.

De beste droomuitlegger is de dromer zelf. Door het stellen van de juiste vragen kan de dromer achter de betekenis van zijn droom komen. Waar ging de droom over? Waar speelde de droom zich af? Wat deed ik in mijn droom? Welke voorwerpen of gebeurtenissen hebben een speciale betekenis? Roept de droom herinneringen op aan dingen die eerder zijn gebeurd? Welke associaties komen er op? Als de dromer regelmatig en nauwkeurig zijn dromen noteert, zal hij een patroon in zijn eigen symbolentaal gaan ontdekken.

Iedereen is nieuwsgierig naar de betekenis van zijn dromen. Omdat de symbolen in de dromen bepaalde overeenkomsten vertonen, heeft men er een algemene betekenis aan gegeven. Zo kan de dromer op weg worden geholpen om zijn eigen dromen te begrijpen.

Aanbevolen literatuur:

- * Jean-Pierre Vernant, *Mythe en religie in het oude Griekenland*, Baarn 1990
- * Peter Levi, *Atlas van het oude Griekenland*, Amsterdam 1995

Over motivatie om een eigen levensbeschouwing te ontwikkelen

Ontwikkeling van een eigen levensbeschouwing

Er wordt wel eens gesteld dat de godsdienst kan bestaan omdat de mens angsten kent en daarom een bovennatuurlijke kracht nodig heeft om dat aan te kunnen. Vooraf het volgende: er is een onderscheid tussen vrees en angst. Vrees is een vorm van bezorgdheid die zich richt op duidelijke en herkenbare gevaren, zodat ze goed getaxeerd en op een realistische manier gekeerd kunnen worden. Angst daarentegen is een onzekere en verwarde toestand met spanningen, waarbij men het idee heeft van een gevaar van buitenaf dat oncontroleerbaar is en moeilijk te bestrijden.

Er zijn vele theorieën over angst, maar het is hier niet de plaats om daar uitvoerig op in te gaan. Het is slechts van belang te weten dat angst een negatieve uitwerking kan hebben, namelijk dat men door zijn angst niet op eigen benen kan staan en steeds het gevoel heeft te kunnen vallen. Een evenwichtige identiteitsontwikkeling waarbij het vertrouwen, de zelfstandigheid en het initiatief van het jonge kind op een positieve manier tot ontwikkeling komen, staat garant voor een gezonde mens met een goed bewustzijn. Wanneer dit bewustzijn verloren gaat, wanneer de mens zich overgeeft aan wanhoop en afkeer, ontstaat er stagnatie en verwarring. De angst voor het verlies van de eigen zelfstandigheid, om op eigen benen te kunnen staan, maakt plaats voor een vlucht naar noodoplossingen. Deze noodoplossingen bestaan erin dat mensen hun zekerheid in de een of andere pseudo-religie zoeken, of in een afhankelijke relatie tot een god.

De hedendaagse mens heeft echter veel minder de neiging om zich over te leveren aan een god of een idee. Toch is het mogelijk dat men zich aan iets of iemand overgeeft, waardoor de zelfstandige ontwikkeling van een mens in het gedrang komt. Er zijn verschillende angsten die ertoe leiden dat de mens deze weg opgaat:

- a. Gevoelens van machteloosheid die voortkomen uit het onvermogen om met de bestaande kennis en mogelijkheden om te kunnen gaan.
- b. Economische achterstand of onrechtvaardige levensomstandigheden kunnen ertoe leiden dat men het leven als uitzichtloos gaat ervaren.
- c. Spanningen in de vorm van onzekerheid en verwarring als gevolg van veranderende normen en waarden. Voorbeelden: geen volledige werkgelegenheid; geen eenduidig en consequent gedrag van bestuurders; geen geloofwaardig gedrag van identificatiemodellen.
- d. Verlies van eenduidigheid en duidelijkheid van gevestigde communicatie-, oriëntatie- en zingevingsinstituten. Wanneer zij zich (fundamenteel) gaan heroriënteren, kan er verwarring en onzekerheid ontstaan op het gebied van normen, waarden en symbolen.

In het licht van het bovenstaande is het dan ook te begrijpen dat wanneer de mens zelfstandigheid nastreeft, hij zich er steeds meer op gaat toeleggen om een levenshouding te ontwikkelen die voor hemzelf functioneel is. De mens zoekt de zin van zijn handelen in het nut ervan. Degenen die zich deze instelling hebben eigen gemaakt, zijn niet ingebed in een traditioneel patroon. Ook zal deze mens geen verantwoording meer af willen leggen tegenover een traditioneel zingevingsinstituut. De mens komt zo lossers te staan van een grotere en bredere samenhang.

De westerse samenleving kent verschillende zingevingssystemen: katholicisme, protestantisme, liberalisme, socialisme, humanisme. Deze systemen konden zich handhaven omdat de mensen

in min of meer gesloten verbanden of zuilen naast elkaar leefden. Door verschillende factoren zijn die zuilen uiteengevallen, wat een zeker relativisme tot gevolg heeft gehad: uit ieder zingevingssysteem valt wel iets waardevols te halen, en op die manier ontwikkelt iedere mens zijn eigen zingevingssysteem.

De ontwikkeling van een levensbeschouwing heeft altijd te maken met de overlevering van bepaalde attitudes (rituelen). De eerste vragen werden door de ouders aangegeven en later deed de omgeving dat. Binnen de opvoeding was er weinig tijd om goed over de eigen vragen na te denken. Het leven was kort en werd vrijwel geheel in beslag genomen door de zorg voor het dagelijks brood en het onderhouden van de regels en geboden die de godsdienst voorschreef. De traditie wist meer en was wijzer dan de enkeling: het was onmogelijk om hierin je eigen positie te verwerven, het was ook niet nodig. De vraag naar de zin van het bestaan werd dan ook overgelaten aan levensbeschouwelijke deskundigen. Mensen die vrijgesteld waren om zich met deze materie bezig te houden, plaatsvervangend en bemiddelend voor anderen. Zij behoedden en beschermden de tradities.

In onze maatschappij zijn de mensen door een toename aan vrije tijd en door de vele scholingsmogelijkheden doe-het-zelver op zingevingsgebied. Door de grote zingevingssystemen wordt dit als negatief ervaren: de mens kan snel in verwarring raken en weet niet te kiezen uit het grote aanbod.

Hier wordt een denkfout gemaakt: de hedendaagse mens is zelfstandig en kan daarom een keuze maken. Hij ontwikkelt zijn eigen zingevingssysteem.

Daarom biedt het project over Odysseus het jonge kind de mogelijkheid om verlangend en zoekend naar zijn eigen zelfstandigheid op weg te gaan. Zelfstandigheid ontwikkelen, waarbij steeds dezelfde vragen uit godsdienst en filosofie terugkeren: wie ben ik? Waarom ben ik hier? Waar sta ik? Wie is mijn broeder?

Over motivatie

Elk gedrag is gemotiveerd, bij elk handelen is er sprake van een motief. In de geschiedenis van de psychologie is er veel geschreven en gesproken over de vraag of het menselijk gedrag kan worden teruggebracht tot enkele basismotieven. Freud heeft het bijvoorbeeld teruggebracht tot de seksuele driften en de doodsdrijf. Adler daarentegen schrijft het toe aan het machtsstreven. In het algemeen maakt men in de psychologie een onderscheid tussen extrinsieke en intrinsieke motivatie. Bij de laatste gaat men ervan uit dat men iets doet omdat men er plezier in heeft. Bij de eerste gaat men ervan uit dat er van buitenaf stimulatie noodzakelijk is om tot een bepaalde handeling te komen. Zo zal een kind voor een bepaald type van voortgezet onderwijs kiezen omdat de ouders en leerkracht hem dat adviseren. Die stimulatie van buitenaf kan een positieve uitwerking hebben, doordat de leerling er achteraf de zin van inziet en er plezier in krijgt. De leerling gaat uit eigen beweging verder en weet de eventuele tegenslagen het hoofd te bieden. Hij is tenslotte voldoende gemotiveerd!

Zo'n motivatie kent een aantal elementen:

- a. het drijft aan, levert energie voor een bepaald gedrag.
- b. het selecteert, het bepaalt de richting van het denken en handelen.
- c. het reguleert, de gekozen koers wordt volgehouden; het motief is sterk genoeg.

Hierbij zijn twee basisstructuren terug te vinden. Eerst hoopt men op succes, erkenning en bevestiging. Vervolgens is er de angst voor mislukking, wanneer succes en erkenning uitblijven. Uit onderzoeken (Heckhausen en Roelofsen, 1962) is gebleken dat er bepaalde componenten zijn aan te wijzen bij het ontstaan van de prestatie-motivatie. Het jonge kind wil graag zelfstandig zijn, het wil zelf pap eten, zelf zijn jasje aandoen, zelf zijn tasje dragen. Deze drang tot zelfstandigheid kan worden gezien als het eigenlijke prestatie-motief. Volgens het onderzoek zien we reeds bij jonge kinderen alle eigenschappen van wedijvergedrag. Jonge kinderen vergelijken hun prestaties met die van anderen. Het leidt ertoe dat het kind beter, sneller en volmaakter wil zijn dan een ander. De kinderen moeten ook steeds de gelegenheid hebben om resultaten te boeken, want dat stimuleert hun zelfstandigheid en motivatie.

Het is daarom van belang dat kinderen ook bij het lezen en bevragen van teksten plezier en zelfstandigheid ontwikkelen. Op dit moment is het lezen van teksten met leerlingen vaak een eenzijdige bezigheid: de leerkracht bepaalt het tempo, de inhoud en het doel van het lezen.

Verschillende vormen van ethiek binnen godsdiensten en stromingen

Ethiek binnen het Hindoeïsme

De hindoestaanse ethiek heeft een betrekkelijke waarde, want het gaat in deze religie uiteindelijk om de mosksja, de persoonlijke verlossing. Dit betekent het bevrijd worden uit de knellende banden van deze wereld. Het grootste ongeluk dat de mens kan overkomen, is de onwetendheid. Daardoor blijft men gebonden aan het rad van de wedergeboorten. Het uiteindelijke streven is er niet zozeer op gericht om een goed mens te zijn, als wel om door te stoten naar het ware, verlossende inzicht.

De centrale gedachte van de hindoestaanse ethiek is het dharma. Het heeft vele betekenissen: regelmaat, orde, harmonie met de wereld en de maatschappij. Beslissend is dat de hindoe zich moet laten bepalen door de stand waartoe hij behoort. Hij moet de regels van zijn stand naleven.

Ethiek binnen Boeddhisme

Boeddha heeft aan zijn ethiek een duidelijke plaats gegeven. De kern van zijn leer bestaat uit de vier waarheden:

- a. Het menselijk bestaan wordt bepaald door het lijden.
- b. De oorzaken van het lijden.
- c. Hoe een moment gecreëerd kan worden om aan het eind van zijn lijden te komen.
- d. De sleutel om tot de algehele bevrijding te komen. Dat kan gebeuren aan de hand van het achtvoudige pad.

Binnen het achtvoudige pad komen de volgende ethische regels naar voren: goed spreken (geen roddelpraat, maar spreken over vrede en harmonie); goed handelen (geen leven schaden, en meewerken aan het geluk van een ander); goed leven (geen wapens dragen of verhandelen; geen alcohol drinken; geen vlees eten; geen onkuise handelingen verrichten).

Als men goed spreekt, handelt en leeft, kan men verder gaan op het achtvoudige pad. Dan komt de nadruk op concentratie en wijsheid te liggen. En de wijsheid kan sociale en politieke consequenties hebben.

Volgens de overlevering is Boeddha in een van zijn vroegere levens als een konijn op een stapel brandend hout gesprongen, zodat een hongerige man te eten zou hebben. In dit stadium kan een boeddhist dan ook beslissen om zichzelf te offeren.

Ethiek binnen het Jodendom

In de joodse ethiek wordt een grote nadruk gelegd op de plichten tegenover de sociaal zwakken, zoals de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. Deze geboden en vermaningen zijn opgenomen in een groter geheel van voorschriften, waaraan niet altijd even duidelijk een ordening is af te lezen. Het leitmotief is de liefde tot God, die gerechtigheid en naastenliefde eist, maar ook gehoorzaamheid aan de spijswetten en de sabbatsrust.

In de rabbijnse literatuur is de relatie tot de naaste vaak als een belangrijk en fundamenteel motief terug te vinden. Toen Hillel (20 voor Christus) werd uitgedaagd om de gehele Thora samen te vatten, zei hij: "Wat jou onaangenaam is, doe dat je naaste niet aan, dat is de hele Thora. Al het andere is uitleg." Het volgende telt zwaar: de mens is geschapen naar het beeld en de gelijkenis van zijn Schepper. De ondergang van één mens komt daarom overeen met de ondergang van de wereld. Als iemand het leven van één mens vernietigt, staat dit gelijk met de verwoesting van de wereld. Het toebrengen van leed aan één mens is gelijk aan het toebrengen van leed aan

hemel en aarde, maar de zorg voor één mens is de zorg voor de gehele schepping, met inbegrip van al wat leeft. Daarom is het aankijken en helpen van een zwerver al een voorbode van een nieuwe, messiaanse tijd.

Ethiek binnen het Christendom

Christus gaat als rechtgeaarde jood verder op de wet van de Thora in, maar de latere christenen vonden dat met de komst van Christus de messiaanse tijd al was aangebroken. En dat was in strijd met de joodse leer. Want zij beweren: zolang er nog lijden is, is de messias nog niet gekomen.

Het gevolg was dat in de christelijke leer, in tegenstelling tot de joodse, de goede werken op aarde geen doel meer in zichzelf waren. Binnen het christendom zijn dan ook spanningen ontstaan over de noodzaak en de draagwijdte van de goede werken. Het messiaanse rijk was immers al aangebroken!

Het gevolg is geweest dat het christendom over het algemeen een behoudende trek heeft gehad. Het heeft de bestaande orde helpen verdedigen en rechtvaardigen (bijvoorbeeld in Latijns Amerika, met als reactie de bevrijdingstheologie onder invloed van het marxisme).

Ethiek binnen de Islam

De wet is erg belangrijk voor een islamiet, hij geeft zich over aan Allah. Islam betekent dan ook "overgave." De mens is zondig en door Allah te volgen, wordt hij weer volmaakt. Er zijn twee zaken in de islam die steeds tezamen worden genoemd: het geloof (salât) en de goede werken (zakât). De eerste is de omgang met Allah, en de tweede zijn de bijdragen aan de armen. Beide daden zijn niet van elkaar te scheiden. In de koran staat het volgende: " De vromen moeten aan de behoeftigen, wezen en gevangenen eten geven terwille van Allah's aangezicht."

Ethiek binnen het Humanisme

In het humanisme wordt van de volgende elementen uitgegaan:

- a. Alle mensen zijn gelijkwaardig, niemand is beter dan een ander.
- b. Iedereen is verantwoordelijk voor zijn/haar handelen. Niet alleen tegenover zichzelf, maar ook tegenover anderen. Dit omdat iedereen vrij is om te kiezen wat hij/zij doet, met dien verstande dat de grens van je vrijheid bepaald wordt door het moment waarop jouw handelen ingrijpt in het leven van een ander en dus zijn/haar vrijheid beperkt. Omdat iedereen dus in staat is en ook gedwongen wordt om zelf vorm te geven aan zijn/haar leven, moet je rekening met elkaar houden: dat betekent dat mensen die in moeilijke omstandigheden verkeren of die gediscrimineerd worden, geholpen moeten worden. In principe mag niemand ten koste van anderen zijn/haar leven verbeteren, hoewel dat in de praktijk erg moeilijk is. Iedereen is gelijkwaardig, dus moet iedereen evenveel kans hebben om iets van zijn/haar leven te maken.

Daklozen in de hedendaagse samenleving

Zwervers

Er zijn verschillende groepen die als "zwervers" worden betiteld:

- a. Mensen die niet beschikken over eigen huisvesting.
- b. Mensen die geen thuis hebben. Ze leven in een ernstige toestand van maatschappelijke, persoonlijke en relationele kwetsbaarheid, waardoor functionele en medemenselijke relaties en contacten in de gangbare samenlevingsvormen niet mogelijk of vrijwel onmogelijk zijn.

Deze groep is er in feite "erger" aan toe dan de daklozen, want deze kunnen over goede contactuele eigenschappen beschikken.

- c. Mensen die niet beschikken over vaardigheden en capaciteiten om zelfstandig deel te nemen aan allerlei maatschappelijke verbanden. Hieronder moet worden verstaan dat men de plichten, eisen, normen en voorwaarden die een maatschappij aan haar burgers stelt, niet accepteert. Bepaalde mensen slagen er wel in, zoals krakers, kluizenaars, kloosterlingen en kunstenaars.
- d. Mensen die niet in staat zijn om zichzelf te helpen, en daardoor in een gebrekkige toestand leven. Hiermee wordt bedoeld dat het deze mensen aan bepaalde basisvaardigheden ontbreekt, zoals wassen, koken, boodschappen doen, formulieren invullen en voor jezelf opkomen.
- e. Mensen die het slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld. Seksueel geweld kan als volgt worden onderverdeeld:
 - * structureel van aard;
 - * incest (in het verleden): dit heeft zich voorgedaan binnen het gezin, het pleeggezin of de familie;
 - * incest (actueel): de moeder of het meisje is gevlucht naar een meiden-/vrouwenopvangcentrum;
 - * verkrachting.
- f. Mishandeling. De volgende onderverdeling is mogelijk:
 - * geestelijke mishandeling: men wordt door anderen (ouders, man, vrouw, gezinsleden) systematisch belemmerd in zijn persoonlijke vrijheid en groei door manipulatie, onderdrukking en morele chantage;
 - * lichamelijke mishandeling;
 - * vrouwenhandel: door middel van bedreiging en geweld wordt men bij commerciële transacties als object behandeld. De vrouwen worden tot prostitutie gedwongen.
 - * overige vormen van mishandeling: diefstal, inbraak, overval.
- g. Problemen die optreden als gevolg van een ongewenste zwangerschap. De zwangerschap van de jonge vrouw wordt niet door de omgeving geaccepteerd. Dit kan tot isolatie of uitstoting leiden. Huisvestingsproblemen, financiële problemen en opvoedingsproblemen zijn het gevolg.
- h. Relatie- of gezinsproblemen: dergelijke problemen kunnen ertoe leiden dat er een gezinslid uit huis weg moet.
- i. Verslaving aan alcohol, drugs, medicijnen, gokken: dit kan excessieve vormen aannemen, waardoor de controle over het eigen gedrag verloren gaat. Verslaving leidt dan tot een groot aantal andere problemen, zoals zelfverwaarlozing, opbouw van schulden, vervallen tot criminaliteit, afsterven van contacten.
- j. Vluchtelingen en asielzoekers: dit zijn de mensen die wel in een bepaald land wonen, maar (nog) niet over een verblijfsvergunning beschikken. Deze mensen kunnen tal van problemen krijgen: onzekerheid over hun lot; biculturele spanningen; heimwee; verveling; isolatie; onverwerkte traumatische ervaringen als gevolg van oorlog, martelingen, verlies van familieleden; conflicten met "landgenoten" (de strijd wordt in het buitenland voortgezet).
- k. Problemen met de eigen levensbeschouwing: dit kan erg ver gaan, want deze mensen zijn niet of nauwelijks in staat om het leven als waardevol en zinvol te beschouwen. Ze leven in een permanente existentiële crisis.

Zoals uit deze indeling blijkt, is de zwerversproblematiek omvangrijker en gecompliceerder dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Er zijn vele organisaties die zich voor deze groepen inspannen, organisaties die algemeen en specifiek werk verrichten. Bijvoorbeeld: algemene opvang, vrouwenopvang, thuislozenzorg, internaten, dagopvangcentra, begeleid wonen, herstellingsoorden, weghoophuizen, individuele begeleiding.

Mocht u meer willen weten of met het onderwerp aan de slag gaan, dan kunt u voor informatie bij een van de volgende adressen terecht.

Federatie Evangelische Opvangtehuizen
Postbus 2088
2002 CB Haarlem

Federatie Opvang
Nieuwegracht 98
3512 LX Utrecht

Landelijk Bureau Slachtofferhulp
Maliesingel 38
3581 BK Utrecht

Landelijke Vereniging voor Thuislozen
Waterlooplein 205
1011PC Amsterdam

Medusa
Landelijk Ondersteuningscentrum Hulpverlening Seksueel Geweld
Pausdam 1
3512 HN Utrecht

Nederlands Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg
Postbus 5103
3502 JC Utrecht

N.B. Over seksueel geweld kunt u meer informatie vinden in het begeleidingsboek bij het project "David, held en schurk."

Gedachten en teksten uit verschillende godsdiensten en stromingen over hoe men met het leed in de wereld om kan gaan. Speciale aandacht voor "zwerfers."

Straatkinderen

Over de hele wereld komen straatkinderen voor, maar hoeveel weet niemand. Volgens Amnesty International zijn er alleen al in Brazilië rond 26 miljoen straatkinderen. Het totale aantal in de wereld wordt geschat op 150 miljoen. Het leven van een straatkind is niets "waard", in Guatemalastad worden bijvoorbeeld elke nacht straatkinderen vermoord, net zoals in Mexico Stad, Bogota en Caracas. De straatkinderen vormen een groeiend probleem, in landen als Peru, Colombia, India, Filipijnen, Kenia en Ethiopië wordt het verschijnsel steeds algemener.

Ook in Europa komen veel straat- of zwerfkinderen voor, meer dan we willen erkennen. Het rijke werelddeel ontkent het liever. In Nederland zijn er bijvoorbeeld al ongeveer 15 000 zwerfjongeren. Driekwart bestaat uit jongens. Vooral het aantal Marokkaanse zwerfjongeren stijgt snel. Deze jongeren lopen weg van huis. De helft komt uit een gebroken gezin. Negentig procent heeft al eens kennis gemaakt met de politie. Ze leven van een uitkering (45%), van criminaliteit (40%) en van prostitutie (15%).

In Oost-Europa is het aantal straatkinderen ook al snel groeiende. Ze leven in winkelcentra, metrogangen en stations.

De straatkinderen zijn in drie groepen te verdelen:

a. Kinderen met een familie.

Dit is de grootste groep (75%). Het zijn werkende kinderen die als schoenenpoetser, krantenjongen, prostituée, maar ook via het criminele pad (drugskoeriers) aan de kost komen. Ze hebben contact met hun familie, en dragen bij aan de inkomsten. Toch slapen ze vaker op straat dan thuis.

b. Kinderen die op straat leven.

- Ze hebben geen familie meer om op terug te vallen. Ze leven in groepen en organiseren samen berovingen. Ze slapen op stations of markten, vaak op kranten of in kartonnen dozen.
- c. Kinderen alleen!
Dit zijn de echte losers. Ze kunnen geen aansluiting krijgen met andere kinderen of groepen. Zij maken ongeveer 10% uit van het totale aantal straatkinderen. De kinderen komen de dag door met het kijken naar films, door "mee te lopen" met allerlei secten, door drugs te gebruiken of rond te hangen op vuilnisbelten.

De oorzaken van het verschijnsel zijn verschillend. Voorbeelden: de familie heeft de kinderen uit armoede niets te bieden; door oorlog, geweld of natuurrampen.

De gevolgen zijn desastreus, want de straatkinderen komen in criminele milieus terecht en worden daarom vervolgd. Bovendien zijn er mensen die de straatkinderen als hinderlijk ervaren. Vandaar dat in vele landen de kinderen door huurmoordenaars worden afgemaakt. Ook de plaatselijke politie is niet te vertrouwen. Ze vegen de straten schoon, nemen de kinderen mee, waarna ze worden misbruikt, gemarteld en vermoord.

Hoe kan het probleem worden opgelost?

- a. Opvangcentra bouwen en de kinderen aanzetten tot educatieve programma's.
- b. Publiciteit en voorlichting moeten ervoor zorgen dat de landelijke, regionale en plaatselijke overheden rekening gaan houden met het probleem van de straatkinderen. Ook zullen ze gevoelig worden voor negatieve publiciteit. Als Amnesty International bijvoorbeeld actie voert voor de straatkinderen in Guatemala, neemt het moorden direct af. Want de politie en de huurmoordenaars voelen dat ze in de gaten worden gehouden!
- c. Onrecht aanklagen en de daders berechten. Dit is heel moeilijk, want ook de regeringen hebben vaak bloed aan hun handen. Hiervoor is veel internationale druk en actie nodig via ambassades, ministers, Amnesty International, verwante politieke partijen en vakbonden, de vrije pers en de internationale media.

Extra: PIXOTE, een speelfilm uit 1980. De film gaat over het harde en onrechtvaardige leven van straatkinderen uit Sao Paulo. De hoofdpersoon is Pixote (12 jaar) die in een tehuis belandt en vlucht. Het bekijken van deze film vereist wel een stevige maag, het is lang geen lichte kost. De video is te huur bij de "betere" videotheek.

Een aantal organisaties toegelicht

Amnesty International

Doelstelling: uitgaande van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, zich overal ter wereld inzetten waar de mensenrechten worden geschonden. Dit gebeurt door:

- * actief te zijn waar mensen vervolgd worden of gevangenen zitten vanwege hun politieke of godsdienstige overtuiging, ras, taal, geslacht of etnische herkomst.
- * te pleiten voor eerlijke processen voor alle politieke gevangenen.
- * zich in te zetten voor afschaffing van martelingen, verdwijningen, politieke moorden en de doodstraf.
- * vluchtelingen te helpen die bij terugkeer in eigen land een dergelijke schending van hun rechten te wachten staat.

Amnesty International vindt dat in elk land en onder elk systeem de mensenrechten nageleefd moeten worden. De vereniging heeft afdelingen in ongeveer 50 landen, meer dan 8500 groepen en telt meer dan een miljoen leden en donateurs, verspreid over 150 landen.

Amnesty International Nederland beschikt over een uitgebreide (vooral Engelstalige) literatuurcollectie op het gebied van de mensenrechten of de schending daarvan. Voor jongeren heeft zij een collectie van kinder- en jeugdboeken, lespakketten en een Kinder- en

Jongerenkrant.

Informatie door middel van: het jaarboek, het periodiek "Wordt vervolgd", de thema-agenda, boeken, brochures, presentaties in de vorm van film, video, dia's en lezingen. En natuurlijk ook via informatiepakketten.

Mensen in Nood

Deze stichting heeft als doelstelling het verlenen van directie financiële en materiële hulp aan slachtoffers van noodsituaties (hongersnood, terreur, onderdrukking) in de wereld, en het verlenen van structurele hulp aan de getroffen en om hun dagelijkse leven weer op gang te brengen (zaaigoed, bouwmaterialen).

Verder wil zij expliciet opkomen voor de meest kansloze groepen, zoals kinderen die in een extra kwetsbare positie zitten (straatkinderen) en mensen die niet meer meetellen (daklozen, ouderen, gehandicapten, verslaafden).

Meer informatie kunt u krijgen door het jaarverslag, het tijdschrift "Clamavi" en diverse folders op te vragen. De stichting geeft ook informatie en voorlichting aan scholen en groepen.

Mensen in Nood
Postbus 1041
5200 BA Den Bosch
tel: 073-645 67 89

Terre des Hommes, Stichting voor hulp aan kinderen in nood

Doelstelling: onafhankelijk van geloof, herkomst of politieke overtuiging, structurele hulp verlenen aan kansarme kinderen in ontwikkelingslanden via kleinschalige projecten, zoals:

- * opvang van en onderdak voor wezen en zwerfkinderen.
- * revalidatie van gehandicapte kinderen.
- * moeder- en kindzorg.
- * onderwijsactiviteiten in het kader van de actie "Laat ze leren."

Daarnaast wordt noodhulp verleend bij rampen. De projecten worden in samenwerking met betrouwbare lokale instanties opgezet.

Terre des Hommes Nederland maakt deel uit van de internationale Federatie Terre des Hommes in Genève en van het Samenwerkingsverband Noodhulp dat gevormd wordt door een tiental Nederlandse hulpverleningsorganisaties.

De voor haar activiteiten benodigde middelen worden verkregen uit giften van particulieren, bedrijven en instellingen, uit acties van scholen en uit nalatenschappen.

Wanneer u wilt, kunt u vrijwilliger worden bij Terre des Hommes. Er zijn 12 regio's in Nederland en ieder jaar is er een landelijke contactdag waarbij de vrijwilligers elkaar kunnen informeren en stimuleren.

Informatie door middel van de doelstellingenfolder, het jaarverslag, het Terre des Hommes-bulletin, de "Laat ze leren"-krant, brochures, film-, video- en diaprojecties, lezingen, voorlichting en persoonlijke informatie.

Terre des Hommes
Van Speykstraat 3
2518 EV Den Haag
tel: 070-363 79 40
fax 070-365 21 60

Colofon

Schrijver van het verhaal	Simon Deen
Hoofdredactie	Jos van Remundt
Illustraties voor het boekje en de werkbladen	Marieke van der Maeden
Adviezen	Winy Bultena, leerkracht groep 7, O.B.S. "De Klim-Op", Grootebroek Monique de Jong, medewerker Stichting Echelon, Amsterdam Theo Scherpenseel, leerkracht groep 6, basisschool "De Springplank", Volendam Rob Tielman, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht Piet Tol, leerkracht groep 7, basisschool "De Springplank", Volendam Tomas Tol, leerkracht groep 6, basisschool "Nicolaas", Volendam Tom Velkers, leerkracht groep 8, O.B.S. "De Klim-Op", Grootebroek Gilbert Wind, stagiaire Universiteit voor Humanistiek, Utrecht
Eindredactie	Simon Deen
Lay Out	Monique Nieberg
Zetwerk	Tineke van der Schuit
Tekstcorrectie	Jaap Snoek
Drukwerk	Schooldrukwerkplaats Volendam

© Uitgeverij: Stichting Echelon, Amsterdam 1997
ISBN: 90-72998-21-9

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van Uitgeverij Echelon.

De werkbladen kunnen worden gekopieerd voor intern gebruik.

Stichting Echelon
Waterlooplein 205
1011 PG Amsterdam
tel. 020-6221305
fax 020-6386366